

Vrhniške stoletnice

Vrhnika na
začetku
20. stoletja

Leto 2004 je za Vrhniko jubilejno leto. Pred stoletjem je mesto z zavzetostjo razgledanih, podjetnih in pogumnih ljudi doživljalo hiter gospodarski in družbeni vzpon. V duhu zadružništva so zgradili mlekarino, kmečko hranilnico, eno najsoodobnejših šol v takratni Avstro-Ogrski, vodovod in več stavb, ki še danes dajejo prepoznavnost kraju. Ves ta bliskoviti vzpon je potekal pod vodstvom župana Gabrijela Jelovška.

Gabrijel Jelovšek se je rodil leta 1858 na Vrhniki v veleposestniški družini. Šolal se je na Vrhniki in v Ljubljani, kjer je obiskoval realno in Mahrovo trgovsko šolo. Po študiju se je za nekaj časa zaposlil v pisarni trgovine A. Krisper v Ljubljani, dokler ni prevzel posestva na Vrhniki.

Kot posestnik in trgovec se je Jelovšek zgodaj pojavil v vrhniškem javnem življenju. Že v začetku 80. let 19. stoletja je bil med usta-

novitelji vrhniške Kmetске posojilnice (1881), kjer je bil več kot 40 let tudi namestnik načelnika. Kmetška posojilnica je v letih 1903/1904 zgradila ob Tržaški cesti stavbo, kjer je danes sedež vrhniške občinske uprave. Proti koncu 80. let je soustanovil Društvo za olepšavo trga Vrhnika in njegove okolice, kjer si je kot član in kasneje kot predsednik do konca življenja prizadeval za lep in urejen videz domačega kraja.

Vrhniški župan

Poleti 1889 je bil Gabrijel Jelovšek izvoljen za vrhniškega župana. Na volitvah je dobil glasove vseh 33 navzočih odbornikov. Vrhniki je županoval do leta 1908, ko je odstopil. Leta 1889 so na Vrh-

niki dogradili most čez Ljubljaničo. Promet do Borovnice se je povečeval. Po cesti Vrhnika—Borovnica so na železniško postajo v Borovnici prepeljali veliko blaga: les iz vrhniških gozdov, deske in opeko iz številnih žag in opekarn v okolici Vrhnike, parket iz parketarne na Verdu, moko iz Galetovega mlina. Cesto so uporabljale tudi druge občine, njeno vzdrževanje pa je bilo drago. Kakšne so bile razmere na Vrhniki na začetku 90. let 19.

stoletja, ko je županovanje prevzel Jelovšek, iz vemo iz podatkov iz predloga na delitev občine. Takrat je bilo zapisano, da delitev premoženja ne bo težka, saj občina Vrhnika, razen opreme za zasilno bolnišnico za kolero, ocenjeno na 100 goldinarjev, ni pre-

mogla ničesar. Z drugimi besedami, Vrhnika je bil takrat majhen, reven in gospodarsko nerazvit kraj.

Poslanec v deželnem zboru

Vsestransko dejaven je bil Jelovšek leta 1895, ko je kandidiral za poslanca v kranjskem deželnem zboru. Bil je že predsednik krajevnega in okrajnega šolskega sveta, predsednik zastopstva zdravstvenega okrožja in načelnik okrajnega cestnega odbora na Vrhniki. Na volitvah novembra 1895 je bil izvoljen za predstavnika kmečkih občin v volilnem okraju Ljubljana - Vrhnika na listi Katoliške narodne stranke. Ves čas svojega poslanskega mandata, od leta 1895 do 1901, je bil član upravnega odseka v deželnem zboru. Tako je bil na zasedanjih pogosto poročevalec za vprašanja, ki jih je pripravljala upravni odsek. To so bile prometne poti, njihova graditev, prestavljanje, preimeno-

Gabrijel
Jelovšek

vanje iz občinskih v okrajne ali državne, spremembe občinskih meja, melioracije zemljišč, pripravljanje letnih poročil o delu deželnega zbora ipd. Za svoje delo je prejel državno odlikovanje zlati križ s krono.

Že na začetku poslanskega delovanja je bil Jelovšek med podpisniki zanimivega predloga Josipa Lenarčiča za pospeševanje industrije in trgovine po deželi Kranjski. V njem so predlagali, naj deželni odbor ustanovi poseben urad pri Kranjski trgovinski in obrtni zbornici, ki bo v povezavi z ustreznim uradom na Dunaju dajal nepristranske strokovne podatke vsem tistim, ki se za kakor vrsto trgovine ali industrije zanimajo. Preučil naj bi industrijo na Kranjskem in njene zastopnike seznanjal s potrebami v državi in v tujini ter preučeval naravne in finančne razmere na Kranjskem, koliko so lahko temelj za nova podjetja.

Vrhniska proga

Leta 1896 sta občini Preserje in Borovnica deželni zbor zaprosili za namestitev živinozdravnika. Prošnji je vlada ugodila in leta 1899 je na Vrhniki začela delovati živinozdravniška služba. Leta 1897 se je začela razprava za preimenovanje občinske ceste skozi obe Ligojni v okrajno.

Leta 1895 je deželni zbor sprejel sklep o graditvi železniške proge do Vrhnike. Načelnik odbora za graditev je postal župan Jelovšek. Graditev 11,5 kilometra dolge proge se je nekoliko zavlekla, vendar je promet po njej stekel julija 1899. Jelovšek si je kot član upravnega sveta vrhniške proge še vnaprej prizadeval za njen uspeh.

Po zgraditvi vrhniške lokalne železnice so se razmere močno spremenile in treba je bilo graditi nove ceste, ki jih bo uporabljal velik del prebivalstva. Jelovšek je opozoril na

veliko izseljevanje ljudi in se zavzel, da se jim da dovolj dela. Zato so leta 1901 pripravili načrte za cesto Podlipa—Smrečje in cesta je bila leta 1904 že zgrajena. Na predlog vrhniškega županstva se je leta 1898 vas Hrib združila s trgov Vrhnika.

Epidemija kolere leta 1886 je Vrhnice prisilila k ukrepanju in pripravi za zagotovitev zdrave pitne vode. Na podlagi analiz so ugotovili, da je vzrok epidemij oporečna voda. Toda šele leta 1899, ko je na Vrhniko pripeljala železnica in so pričakovali tudi večji obisk turistov, so nastopile ugodnejše razmere za napeljavno vodovoda. Leta 1903 so na razpisu izbrali dunajsko podjetje Wagenführer in to je leta 1904 napeljavalo vodovod na Vrhniki in Stari Vrhniki.

Uspešno leto 1904

Po zamisli in prizadevanjih župana Jelovška je Vrhnika leta 1904 dobila tudi novo moderno ljudsko šolo. Župan si je v ta namen ogledal več šol v okolici Dunaja, preden se je krajevni šolski svet odločil, kakšna naj bo nova vrhniška šola. Tudi kasneje je župan gradnjo zavzeto spremljal.

Leto 1904 je bilo res izredno uspešno za Vrhniko. Tega leta je namreč na Vrhniki začela delovati tudi mlekarška zadruga, ki je naslednje leto začela graditi velik, sodoben mlekarski obrat. Zgrajen je bil leta 1907 in hkrati je glavni odbor Kmetijske družbe začel organizirati mlekarške tečaje, s čimer je Vrhnika kmalu postala celo središče slovenskega mlekarstva. Vrhniska mlekarna se je hitro razvila v eno naših najmočnejših mlekarskih zadrug. Z obsegom svojega poslovanja se je trdno uveljavila v slovenskem mlekarskem združništvu in tako postala močan steber v gospodarstvu svojega okoliša. V obravnavanem času so bile iz deželnih

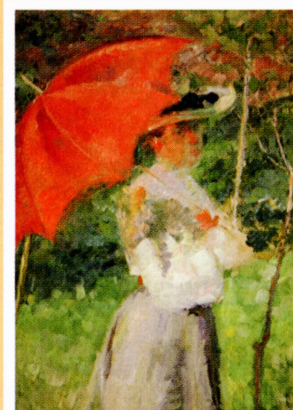
Vrhnški razgledi

Muzejsko društvo na Vrhniki je bilo ustanovljeno leta 1992 in predvsem njemu se imajo Vrhnici zahvaliti, da se bodo poslej lahko veliko bolje zavedali svojih korenin. Tudi več stoletnic, ki jih v letošnjem letu praznuje Vrhnika, temelji na delu in dognanjih članov muzejskega društva.

Da je delo društva uspešno, kaže pet zbornikov *Vrhnški razgledi*, ki so jih v tem času izdali, uspešno pa jih ureja Marija Oblak Čarni. Še posebej zadnji dve številki prinašata številne prispevke o zgodovini Vrhnike in okolice. Naj ju zato na kratko predstavimo.

Številka 4, ki je izšla lani, prinaša 17 prispevkov. Med njimi so pomembnejši: *Umetnostnozgodovinska dediščina na Vrhniskem* (Mojca Arh Kos), *Etnološka dediščina na Vrhniskem* (Damjana Pediček Tersglav), *Kulturna dediščina - vrednote današnjega časa* (Petra Jernejec Babič), *Claustra Alpium Iuliarum* (Janez Kos), *Iz pravne zgodovine Vrhnike* (Bojan Kuček), *Veliki ljudje v malem kraju* (Nataša Oblak), *Vrhniska lokalna železnica* (Karol Rustja), *Marijan Marolt kot pripovednik* (Darinka Koderman Patačko), *Mikelčevi spomini na Petkovska* (Marijan Marolt), *Francis Jager - duhovnik in čebelar* (Franci Dovč), *Ivan (John) Jager - arhitekt* (Pavel Mrak), *Kje so arhivi vrhniške občine* (Marija Oblak Čarni).

Obsežna in vsebinsko bogata je 5. številka *Vrhnških razgledov*, ki je izšla v sklopu letošnjih praznovanj več stoletnic na Vrhniki in je posvečena znamenitemu rojaku, med letoma 1889 in 1908 županu Vrhnike Gabrijelu Jelovšku. Objavljenih je 13 prispevkov: *Gabrijel Jelovšek - vrhniški župan v letih 1889—1908* (Marija Oblak Čarni), *Stoletnica pomembnih arheoloških odkritij na Vrhniki* (Ivanka Kurinčič), *Cesta Podlipa—Smrečje* (Aleksandra Serše), *Hranilnice in posojilnice na Vrhniki* (Olga Pivk), *Iz kronike ljudske šole na Vrhniki 1900—1920* (Janez Kos), *Vrhnisko učiteljstvo v strokovnih organizacijah* (Tatjana Hojan), *Ob stoletnici vrhniškega vodovoda* (Aleksandra Serše), *Kakšno vodo pijemo na Vrhniki danes* (Stojan Jakin), *Izboljševanje kmetijskih zemljišč na barju in zadružna dejavnost kmetov v preteklosti* (Franci Dovč), *Kmetijstvo na Vrhniki danes* (Janez Drašler, Tomaž Cunder), *Prebivalstvo občine Vrhnika na prelomu 19. in 20. stoletja* (Sonja Anžič), *Amerika, obljubljena dežela* (Angela Noč Kržič), *Matej Sternen (1870—1949)* (Andrej Smrekar). V drugem delu zbornika so na več kot sto straneh objavljeni popisi prebivalcev iz leta 1900 za kraje Mirke, Verd, Bistra, Podlipa in Zaplana, ki se bodo za druge vasi nadaljevali v naslednji številki.

VRHNIŠKI RAZGLEDI 5

sredstev podeljene tudi razne stipendije in podpore. Dobil jo je Matej Sternen za šolanje na dunajski slikarski akademiji, učitelj Anton Arko za obisk tečaja za deška ročna dela na Dunaju in v Gradcu, učitelj Jernej Černe pa je dobil podporo za natis svojega spisa *Umno čebelarstvo*.

Poleg vsega naštetega je Gabrijel Jelovšek opravljal funkcije še v vrsti drugih organizacij in društev. Bil je med ustanovitelji Narodne banke v Ljubljani in Ljubljanske kreditne banke, predsedoval je Ciril-Metodo-

vi družbi, bil je poverjenik Slovenske matice in Vodnikove družbe, predsednik Olepševalnega društva na Vrhniki, odbornik Društva za pospeševanje obdelovanja barja, predsednik Lovskega društva in podpornik Jamarskega društva.

Iz tega kratkega zapisa lahko vidimo, da je Vrhnika lahko resnično ponosna na ljudi in dogodke pred sto leti. Prav je, da se mesto odslej spominja tudi bolj veselih in uspešnih tem in ne samo pisatelja s klanca siromakov.

I. Ž.

Želite postati naročnik tednika

DEMOKRACIJA

Pokličite nas na telefon 01/434-54-63